

EPISTOLYAR JANRI VA MAKTUBOTNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Aslanova Hafiza Abduraximovna
Samarqand davlat chet tillar instituti
Qiyosiy adabiyotshunoslik dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
hafi@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada epistolyar janrining o‘ziga xos xususiyatlari, uning badiiy adabiyotdagi tutgan o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Jahon adabiyoti va o‘zbek mumtoz adabiyotida maktubotning ilmiy-nazariy mohiyati muxtasar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: maktub, muallif, ijod, ijodkor, badiiy san‘at.

Maktubot adabiyot va tarix fanlarida muhim o‘rin tutuvchi yozma manbalar turkumiga kiradi. U shaxslar o‘rtasidagi yozishmalar majmuasi bo‘lib, nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki muayyan davrning ijtimoiy-siyosiy hayotini o‘rganishda ham muhim manba hisoblanadi. Maktubot insonning ichki kechinmalari, dunyoqarashi va hayotiy tajribasini bevosita aks ettirishi bilan boshqa janrlardan ajralib turadi. Maktubot epistolyar janrning asosiy ko‘rinishi sifatida adabiyotshunoslikda alohida o‘rganiladi. Unda muallif va adresat o‘rtasidagi muloqot asosiy o‘rinni egallaydi. Shu sababli maktub matni doimo muayyan shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning mazmuni ham shunga mos ravishda shakllanadi. Bu esa matnning samimiy va tabiiy chiqishini ta‘minlaydi.

Tarixiy jihatdan maktubot qadimdan mavjud bo‘lib, turli davrlarda turlicha mazmun kasb etgan. Antik davrda u siyosiy va falsafiy fikr almashish vositasi bo‘lgan bo‘lsa, o‘rta asrlarda ko‘proq diniy va axloqiy mazmunda rivojlangan. Sharq adabiyotida ham maktubot muhim o‘rin tutib, unda pand-nasihat, o‘doba-axloq masalalari keng yoritilgan. Xususan, Zahiriddin Muhammad Baburning maktublari uning shaxsiy hayoti va siyosiy faoliyatini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

Maktubotning badiiy xususiyatlari orasida eng muhimlari — samimiylik, subyektivlik va psixologik chuqurlikdir. Maktub shakli muallifga o‘z fikr va his-tuyg‘ularini erkin ifodalash imkonini beradi. Natijada o‘quvchi voqealarni bevosita qahramonning ichki dunyosi orqali idrok etadi. Til jihatidan maktubot sodda, ravon va hayotiy bo‘lib, unda ko‘pincha kundalik nutq unsurlari uchraydi.

Shuningdek, maktubot tarixiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega.

U orqali muayyan davrning siyosiy voqealari, ijtimoiy munosabatlari va madaniy hayoti haqida aniq ma'lumotlar olish mumkin. Shu jihatdan maktubot tarixchilar va adabiyotshunoslar uchun qimmatli material hisoblanadi.

Maktubot epistolyar janrning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u inson ruhiyati va jamiyat hayotini yoritishda katta ahamiyat kasb etadi. Uning samimiy va tabiiy ifoda uslubi o'quvchini matnga yaqinlashtiradi, tarixiy ahamiyati esa uni ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manbaga aylantiradi. Zamonaviy davrda maktubot yangi shakllarda rivojlanayotgan bo'lsa-da, uning asosiy mohiyati — insonlar o'rtasidagi yozma muloqot — o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Adabiyot tarixida turli janrlar mavjud bo'lib, ularning har biri inson tafakkuri, his-tuyg'ulari va ijtimoiy munosabatlarini aks ettirishda o'ziga xos o'rin egallaydi. Shunday janrlardan biri epistolyar janr bo'lib, u maktublar shaklida yaratilgan badiiy yoki publitsistik asarlarni o'z ichiga oladi. Epistolyar janr o'zining samimiyligi, hayotiyligi va muallif hamda qahramon o'rtasidagi yaqinlikni ifodalash imkoniyati bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada epistolyar janrning kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari, nazariy asoslari hamda badiiy xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. “Epistolyar” so'zi yunoncha *epistole* — “maktub” degan ma'noni anglatadi. Demak, epistolyar janr — bu maktub shaklida yozilgan badiiy yoki ilmiy-publitsistik asarlar majmuasidir. Bu janrda voqealar ko'pincha qahramonlarning yozishmalari orqali ochib beriladi. Natijada o'quvchi voqealarni bevosita muallif emas, balki qahramonning ichki kechinmalari orqali idrok etadi.

Epistolyar janrning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

- Subyektivlik va shaxsiylik;
- Samimiy va tabiiy ifoda uslubi;
- Dialogik yoki monologik shakl;
- Voqealarning ichki ruhiy kechinmalar orqali berilishi.

Epistolyar janr qadimgi davrlardan boshlab shakllangan. Antik davrda mashhur notiqalar va faylasuflar maktublar orqali o'z fikrlarini bayon qilganlar. Masalan, Cicero maktublari siyosiy va ijtimoiy hayot haqida muhim manba hisoblanadi. O'rta asrlarda epistolyar janr diniy va axloqiy mazmunda rivoj topdi. Adabiyotshunoslikda epistolyar janr kommunikativ yondashuv asosida o'rganiladi. Bu yondashuvga ko'ra, maktub — bu ikki subyekt o'rtasidagi muloqot shaklidir. Shuning uchun epistolyar asarda muallif va adresat o'rtasidagi munosabat muhim ahamiyat kasb etadi.

Epistolyar matn quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

1. Muallif (yozuvchi yoki qahramon);
2. Adresat (maktub qabul qiluvchi);
3. Matn (asosiy mazmun);

4. Kontekst (ijtimoiy va tarixiy sharoit).

Shuningdek, epistolyar janrda vaqt va makon kategoriyalari ham o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Maktub yozilgan vaqt va uni o'qish vaqti o'rtasida tafovut bo'lishi mumkin, bu esa voqealarning dinamikasiga ta'sir qiladi

O'zbek adabiyotida ham epistolyar janrning o'ziga xos namunalari mavjud. Xususan, tarixiy shaxslar o'rtasidagi yozishmalar muhim adabiy va tarixiy manba hisoblanadi. Masalan, Zahiriddin Muhammad Baburning maktublari uning shaxsiy hayoti, siyosiy faoliyati va dunyoqarashi haqida qimmatli ma'lumot beradi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida ham epistolyar uslubdan foydalanish kuzatiladi. Bu uslub yozuvchilarga qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Epistolyar janr adabiyotning qadimiy va serqirra yo'nalishlaridan biri bo'lib, u inson ruhiyati va ijtimoiy munosabatlarni yoritishda muhim o'rin tutadi. Uning asosiy xususiyati — samimiylik va shaxsiylik bo'lib, bu o'quvchini asar voqealariga yanada yaqinlashtiradi. Tarixiy taraqqiyot jarayonida epistolyar janr turli shakllarda rivojlanib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zamonaviy kommunikatsiya vositalari esa ushbu janrning yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston ensklopediyasi. T.; "Davlat ilmiy nashriyoti", 2004. 283-bet.
2. H.Aslanova. Mumtoz hikoyachilik va Poshshaxoja ijodi. Monografiya. (SamDDChTI 11.10.2025-yil №2 sonli Kengashining qarori), "Fan bulog'i" nashriyoti (978-9910-689-55-0), 2025, –76-bet.
3. H.Aslanova. Poshshoxoja ijodining tili va bayon qilish uslubi. Zamonaviy tilshunoslik va derivatson qonuniyatlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari, –Samarqand, 2025-yil 16-oktabr. –177-180.
4. D.Raximova. Sharq va g'arb jahon adabiyotida epistolyar janr. KOMPARATIVISTIKA (Comparative Studies) № 4 (8)-2025.